

บทที่ 2

บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

2.1 บริบททางการเมือง

2.1.1 บริบททางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ.2475

ก่อนที่จะเข้าไปศึกษาความเป็นมาของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาสภาพความเป็นมาของการเมือง เหตุการณ์บ้านเมือง รวมถึงสภาพบริบททางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เพื่อจะได้เข้าใจความเป็นมาและจะเป็นไปของรัฐธรรมนูญฉบับนี้

ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ 24 มิถุนายน 2475 โดยคณะบุคคลที่เรียกตัวเองว่า "คณะราษฎร" อันประกอบด้วยฝ่ายทหารบก มีพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาและพันตรีหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป.พิบูลสงคราม) เป็นหัวหน้า ฝ่ายทหารเรือมีนาวาตรีหลวงสินธุ์สงครามชัยเป็นหัวหน้า ฝ่ายพลเรือน มีหลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) เป็นหัวหน้า¹ โดยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศไทย ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้วางรูปแบบทางการเมืองในขณะนั้น และคณะราษฎรได้ทำการถ่ายโอนอำนาจให้เป็นไปด้วยความถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ คือบัญญัติให้ กษัตริย์ สภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎรและศาลเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนปวงชน² หลังจากนั้นคณะราษฎรได้ดำเนินการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้น คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 และในระหว่างนั้นได้เกิดความขัดแย้งขึ้นภายในกลุ่มคณะราษฎรด้วยกันเอง เริ่มจากการที่

¹ เจษฎา อรุณีพัฒน์พงศ์, "ผลสะท้อนของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ที่มีต่อกระบวนการเมืองในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2495", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 23.

² รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475, มาตรา 2.

นายปรีดี พนมยงค์ เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจให้เป็นไปตามหลักการ 6 ประการ³ ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ผลจากความขัดแย้งในครั้งนี เกิดความขัดแย้งในหมู่อำมาตย์ ซึ่งเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายที่เห็นด้วย ได้แก่ ผู้ก่อการคนหนุ่มและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่ ส่วนฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย ได้แก่ พระยามโนปกรณนิติธาดา(นายกรัฐมนตรี) ผู้ก่อการอาวุโส พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ⁴ พระยามโนปกรณนิติธาดาจึงเริ่มพยายามกำจัดอำนาจของคณะผู้ก่อการ โดยมีคำสั่งห้ามมิให้ข้าราชการทั้งทหารและพลเรือนรวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เข้าเป็นสมาชิกสมาคมที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ซึ่งเท่ากับจะล้มคณะผู้ก่อการโดยตรง⁵ รวมทั้งการค้นอาวุธสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก่อนเข้าประชุมทุกคน ซึ่งทำให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอภิปรายโจมตีรัฐบาลกันอย่างรุนแรง และเมื่อนำเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ เข้าสู่สภา ได้มีการถกเถียงกันอย่างมากมาย แต่มีที่ท่าว่าฝ่ายสนับสนุนเค้าโครงเศรษฐกิจจะได้รับชัยชนะ

ด้วยเหตุนี้พระยามโนปกรณนิติธาดา จึงประกาศพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และประกาศใช้พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์⁶

³ หลัก 6 ประการได้แก่

1. รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ
2. รักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดลงให้มาก
3. บำรุงความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคน จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก
4. ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาค
5. ให้ราษฎรมีเสรีภาพไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการข้างต้น
6. ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

⁴ รัศมี ชาคะสิงห์, "บทบาทของพระยาพลพลพยุหเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรีในระยะหกปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง(พ.ศ.2476-2481)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 56.

⁵ ดำรงค์ อิมวิเศษ, "การร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พุทธศักราช 2489 และการเมืองภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 2.

⁶ ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตผืนผวนของข้าพเจ้า และ 21 ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2529), หน้า 24.

นายปรีดี พนมยงค์ ต้องประสบกับความยุ่งยากอันเนื่องจากปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ จนต้องเดินทางออกนอกประเทศ ซึ่งเป็นเหตุให้บทบาททางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวต้องลดน้อยลง และเมื่อในเดือนมิถุนายน 2476 ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญ คือได้เกิดการลาออกของ 4 ทหารผู้นำฝ่ายทหารของคณะราษฎร อันได้แก่ พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา ,พ.อ.พระยาทรงสุรเดช, พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ซึ่งสาเหตุของการลาออกครั้งนี้เกิดจากความขัดแย้งภายในคณะราษฎร ฝ่ายทหารระหว่าง พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา กับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และต่อมา ฝ่ายคณะราษฎร ซึ่งนำโดย พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา ได้ร่วมกับทหารชั้นผู้น้อยในคณะราษฎร เช่น พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม และ น.ต.หลวงศุภชลาศัย ทำการรัฐประหารและบังคับให้ พระยาโมโนปกรณ์นิติธาดา และรัฐมนตรีทั้งคณะลาออกจากตำแหน่ง⁷

ภายหลังจากที่คณะรัฐประหารสามารถยึดอำนาจได้สำเร็จแล้ว จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2476⁸ และต่อมาได้มีการเรียกตัวหลวงประดิษฐมนูธรรม กลับมารับตำแหน่งรัฐมนตรีร่วมในคณะรัฐบาลด้วย ทำให้เกิดความไม่พอใจอย่างมากแก่กลุ่มนิยมเจ้า และนายทหารบางกลุ่ม โดย พล.อ.พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช กฤดากร และ พ.อ.พระยาศรีสิทธิสงคราม ได้รวบรวมทหารจากหัวเมืองต่าง ๆ ยกเข้าล้อมพระนครในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ.2476 และได้ตั้งเงื่อนไขให้รัฐบาลปฏิบัติตาม⁹ การปราบกบฏครั้งนี้รัฐบาลได้แต่งตั้งให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้อำนวยการกองผสมเข้าทำการปราบปรามจนสำเร็จ ความพยายามต่อต้านรัฐบาลในครั้งนีจึงกลายเป็น “กบฏบวรเดช” ไป และผลจากความล้มเหลวของการต่อต้านรัฐบาลในครั้งนีทำให้กลุ่มนิยมเจ้าถูกจำกัดบทบาทลงและยังถูกกวาดล้าง และจากการที่ทหารได้เข้ามามีบทบาทในการทำรัฐประหารเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 และในการเข้าปราบปรามกบฏบวรเดช ส่งผลให้สถาบันทหารมีฐานะอันโดดเด่นและชอบธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งมีส่วนร่วมในการรัฐประหารเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 และเป็นแม่ทัพในการปราบปรามกบฏบวรเดชได้สำเร็จประกอบกับ รัฐบาลก็ได้มีนโยบายสร้างความยิ่งใหญ่ของการปราบกบฏบวรเดชเพื่อเป็นการย้ำพลังและความถูกต้องของคณะราษฎรจึงเป็นสิ่งที่สร้างชื่อเสียง

⁷ ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475 – 2517) (กรุงเทพฯ : ช.ชุมนุมช่าง, 2517), หน้า 68 – 69.

⁸ “ประกาศตั้งนายกรัฐมนตรี,” ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฎหมาย ภาค 1 – 2 เล่ม 50 (วันที่ 21 มิถุนายน 2476), หน้า 387 – 388.

⁹ สงบ สุริยันท์, ประวัติ 11 นายกรัฐมนตรี, (พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐอักษร, 2502), หน้า 696 - 697.

และบุคลิกภาพของหลวงพิบูลสงครามให้เด่นชัดขึ้นเป็นลำดับ¹⁰ กล่าวคือ ภายหลังจากปราบกบฏบวรเดชได้รับการเลื่อนยศเป็นนายพันเอก ต่อมาในปี พ.ศ.2477 ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และตำแหน่งรองผู้บัญชาการทหารบก ปี พ.ศ.2481 ได้เป็นผู้บัญชาการทหารบก ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ได้เริ่มดำเนินโครงการพัฒนากองทัพ ทำให้กองทัพมีความเข้มแข็งและมีอิทธิพลเหนือกลุ่มการเมืองอื่น ๆ อันเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมบทบาทให้โดดเด่นมากยิ่งขึ้น จนในภายหลังจากพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และประกาศให้มีการเลือกตั้ง พระยาพหลพลพยุหเสนาปฏิเสธไม่ขอรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีก จึงทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ วันที่ 16 ธันวาคม 2481 อาจกล่าวได้ว่าขณะนั้นจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ก้าวขึ้นสู่จุดสูงสุดทางการเมือง โดยกุมอำนาจทั้งผู้บัญชาการทหารบก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

ในระหว่างที่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้เกิดเหตุการณ์ที่ต้องกล่าวถึง คือเหตุการณ์การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ กล่าวคือ ได้เกิดความขัดแย้งในเรื่องการบริหารประเทศระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลบ่อยครั้ง กรณีกบฏบวรเดชเป็นอีกสาเหตุหนึ่งซึ่งผลกระทบถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะราษฎรด้วยเช่นกัน เนื่องจากฝ่ายคณะราษฎรมีความเห็นว่าการกบฏในครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากพระองค์ในการที่จะตั้งอำนาจกลับไปสู่ระบอบเก่าอีก¹¹ ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงไม่พอพระทัยกับการที่รัฐบาลใช้มาตรการรุนแรงกับฝ่ายกบฏ รวมถึงกรณีการเสนอร่างพระราชบัญญัติอากรมรดกซึ่งพระองค์ทรงใช้สิทธิยับยั้งแต่สภายืนยันตามเดิมให้กฎหมายดังกล่าวมีผลบังคับใช้ได้ ในที่สุดจึงทรงตัดสินพระทัยประกาศสละราชสมบัติในเวลาต่อมา

การเมืองการปกครองของไทยในสมัยรัฐบาลชุดพระยาพหลพลพยุหเสนานี้ก็เป็นไปในลักษณะตามที่กล่าวมาแล้ว คือ เป็นช่วงของความขัดแย้งทางการเมืองในระหว่างผู้ที่มีแนวความคิดไปในทางอนุรักษนิยมและกลุ่มแนวคิดก้าวหน้า (คณะราษฎร) เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสละราชสมบัติคณะราษฎรจึงกลายเป็นกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองเด็ด

¹⁰ สุจิต บุญบงการ, "อำนาจทางการเมืองของผู้นำทหารไทย : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง จอมพล ป.พิบูลสงคราม กับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์", ใน รักเมืองไทย เล่ม 1 สมบัติจันทรวงศ์ และ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์, 2519) , หน้า 101.

¹¹ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, "การปฏิวัติ พ.ศ.2475 กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองของประเทศไทย", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 64.

ชาติตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ยังทรงพระเยาว์และทรงศึกษาต่างประเทศ ยานาจทางการเมืองจึงอยู่ในมือของคณะราษฎรเพียงกลุ่มเดียวนับแต่ พ.ศ. 2477 เป็นต้นมา

2.1.2 สภาพทางการเมืองภายใต้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ภายหลังจากพระยาพลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ได้ลาออกจากตำแหน่ง เมื่อปี พ.ศ.2481 และประกาศให้มีการเลือกตั้งและพระยาพลพลพยุหเสนาปฏิเสธไม่ขอรับตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี จึงทำให้ พล.ต.หลวงพิบูลสงครามได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ วันที่ 16 ธันวาคม 2481 จนอาจกล่าวได้ว่าขณะนั้น พล.ต.หลวงพิบูลสงครามได้ก้าวขึ้นสู่จุดสูงสุดทางการเมือง โดยกุมอำนาจทั้งผู้บัญชาการทหารบก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

รัฐบาลได้ดำเนินการกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นด้วยการประกาศใช้ “รัฐนิยม” เพื่อเป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่โดยต้องการลบล้างความรู้สึกเก่าที่ปฏิบัติมา¹² ทางด้านการดำเนินนโยบายนิยมในด้านการต่างประเทศได้ทำการเจรจา แต่ผลการเจรจาไม่ประสบผลสำเร็จ รัฐบาลจึงได้หันไปใช้มาตรการทางกำลัง เข้าแทรกแซงในกรณีพิพาทอินโดจีน – ฝรั่งเศส โดยประกาศสงครามกับฝรั่งเศส และใช้กำลังทหารบุกยึดพื้นที่อินโดจีน¹³ ในที่สุดกรณีพิพาทอินโดจีนก็ได้ยุติลงโดยญี่ปุ่นเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ฝรั่งเศสยอมยกดินแดนคืนให้แก่ประเทศไทย ผลจากการดำเนินนโยบายเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสได้สำเร็จในครั้งนี้ทำให้ พล.ต.หลวงพิบูลสงคราม ได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น และยังได้รับพระราชทานเลื่อนยศขึ้นสูงสุดเป็นจอมพล¹⁴ นอกจากนี้ยังส่งผลให้ จอมพล ป.พิบูลสงคราม สามารถรวบอำนาจได้มากยิ่งขึ้น โดยอาศัยตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดซึ่งมีอำนาจในการบังคับบัญชาทั้งสามเหล่าทัพ และแต่งตั้งข้าราชการได้ตามที่เห็นสมควร¹⁵

¹² ทักษิณ เจริญเจริญ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,2526), หน้า 122 – 128.

¹³ รong ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบบรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,2520), หน้า 134 – 147.

¹⁴ ชวลิต ทรงกิตติ, "การต่อสู้ทางการเมืองของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ.2475 – 2490)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2523), หน้า 75 – 77.

¹⁵ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 ลงวันที่ 18 พฤศจิกายน 2484.

หลังจากนั้นได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นในประเศยุโรป และเมื่อญี่ปุ่นได้เข้าร่วมในสงครามโดยการเข้าโจมตีฐานทัพอ่าวเพิลฮาเบอร์ซึ่งเป็นฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกาที่ฮาวาย สงครามโลกจึงแผ่ขยายเข้าสู่เอเชียอาคเนย์ และกลายเป็นสงครามมหาเอเชียบูรพาในที่สุด

สงครามโลกได้มีผลกระทบต่อประเทศไทยเมื่อประเทศญี่ปุ่นได้ขอเดินทัพผ่านประเทศไทยเพื่อไปโจมตีอาณานิคมของสัมพันธมิตร

สถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2

ในระยะแรกของการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้รัฐบาลไทยประกาศตนเป็นกลางอย่างเคร่งครัด ในช่วงปลายปี พ.ศ.2484 ญี่ปุ่นได้ยกกองทัพเข้าสู่ประเทศไทยจึงเกิดการต่อสู้ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยอย่างรุนแรง ทางญี่ปุ่นได้ยื่นข้อเสนอขอเดินทัพผ่านดินแดนไทย รัฐบาลโดยนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีได้ประชุมพิจารณาถึงกรณีดังกล่าว

ในการประชุมคณะรัฐมนตรี เพื่อขอความเห็นในกรณีที่ญี่ปุ่นขอผ่านประเทศไทย ในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2484 นั้น ความเห็นแยกเป็น 2 ฝ่าย¹⁶ คือ

1. ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ เห็นว่าญี่ปุ่นละเมิดอธิปไตยซึ่งได้มีสัญญาไม่รุกรานซึ่งกันและกันไว้แล้ว นับว่าไร้คุณธรรม ไม่จำเป็นจะต้องเปิดการเจรจาให้เสียเวลาควรรวบรวมกำลังของไทยเข้าต่อต้านจนถึงที่สุด โดยมีผู้สนับสนุน คือ ดร.ดิเรก ชัยนาม และนายวิลาศ โอสถานนท์ และ

2. ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม เห็นว่า ถ้าจีนสู้รบกันต่อไปก็จะทำให้เกิดความเสียหายมากขึ้น เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเล็ก ถึงแม้จะขอกำลังไปทางฝ่ายสัมพันธมิตร ก็คงไม่เพียงพอต่อกำลังของฝ่ายรุกราน ผลสุดท้ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ตัดสินใจตกลงยินยอมให้ญี่ปุ่นยกกองทัพผ่านประเทศไปได้

การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยไปได้นั้นเป็นความคิดที่แตกต่างกับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งทำให้ความขัดแย้งที่ยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมมากนักในช่วงเริ่มต้น ได้เริ่มขัดแย้งรุนแรงขึ้นแล้ว

แต่ต่อมาภายหลัง จอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับยกเลิกนโยบายความเป็นกลาง

¹⁶ ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2540) , หน้า 199-200.

ของประเทศไทยโดยการลงนามในความตกลงรับรองว่าเป็นพันธมิตรต่อกันทั้งในการรุกรานและการป้องกันกับญี่ปุ่น ในวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2484 ต่อมาในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2485 ยังได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาอีกด้วย¹⁷ ซึ่งการดำเนินนโยบายดังกล่าวเป็นสาเหตุให้รัฐมนตรีบางคนในคณะรัฐบาลไม่เห็นชอบด้วยและได้คัดค้านแต่ไม่เป็นผล ในเวลาต่อมา ญี่ปุ่นยังได้เสนอกู้เงินจากรัฐบาลไทยเป็นจำนวน 80 ล้านบาท นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้แสดงความเห็นคัดค้านว่าการยอมให้ญี่ปุ่นกู้เงินก็จะต้องพิมพ์ธนบัตรเพิ่มจะทำให้มีธนบัตรหมุนเวียนในตลาดเมืองไทยมากเป็นเหตุให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ จึงเห็นควรให้ทหารญี่ปุ่นพิมพ์ธนบัตรขึ้นใช้เองในกองทัพเรียกว่า "Invasion notes" และเมื่อสงครามเสร็จสิ้นลงก็ให้ประกาศยกเลิกธนบัตรเหล่านั้นเสีย¹⁸ ซึ่งจะไม่เป็นการกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจของประเทศ แต่ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้แย้งว่าการดำเนินการตามความเห็นดังกล่าวเท่ากับเป็นการแสดงว่าไทยได้เสียเอกราชและอธิปไตยไปแล้วจึงไม่เห็นด้วย และได้มีการถกเถียงกันอย่างรุนแรงระหว่าง จอมพล ป.พิบูลสงคราม กับ นายปรีดี พนมยงค์ แต่ในที่สุด จอมพล ป.พิบูลสงคราม ก็ยังคงยืนยันให้ญี่ปุ่นกู้เงินไปโดยไม่รับฟังความเห็นดังกล่าวแต่อย่างใด¹⁹ จากการที่รัฐมนตรีบางคนในรัฐบาลมีความเห็นคัดค้านนโยบายของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม และได้แสดงท่าทีต่อต้านญี่ปุ่นทำให้ญี่ปุ่นตั้งข้อรังเกียจ หลังจากนั้นไม่กี่วันทางญี่ปุ่นได้ส่งทหารมาเจรจาเพื่อให้นายปรีดี พนมยงค์พ้นจากตำแหน่งและในที่สุด นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ลาออกจากคณะรัฐมนตรีซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทน ทั้งนี้เป็นการจำกัดนายปรีดี พนมยงค์ออกจากวิถีทางการเมืองโดยปริยาย²⁰

ในวันที่ 25 มกราคม 2485 นั้นเอง ประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา โดยไม่ผ่านการเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรและนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มิได้ร่วมลงนามในการประกาศสงครามแต่อย่างใด ความขัดแย้งระหว่าง จอมพล ป. พิบูลสงครามกับนายปรีดี พนมยงค์ในระยะนี้ถึงขั้นแตกหักกันแล้ว และในทันทีที่นั้นนายปรีดี พนมยงค์ก็ได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทย เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นโดยได้ติดต่อประสานงานกับหน่วยเสรีไทยในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ

¹⁷ รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 164 – 166.

¹⁸ ทวี บุญเกิด, "ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ในประเทศไทยในระหว่างสงครามโลก" ใน เมืองแรกประชาธิปไตย:บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 (สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทยรวบรวม พระนคร:มิตรนภาการพิมพ์,2516), หน้า 312.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 313.

²⁰ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี(2475-2525), หน้า 380 –

นอกจากนั้นนายปรีดี พนมยงค์ก็ได้พยายามให้มีการต่อต้าน จอมพล ป. พิบูลสงครามในสภาผู้แทนราษฎรไปด้วย ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดี เนื่องจากในการดำเนินนโยบายชาตินิยมและการออกประกาศใช้รัฐธรรมนูญเพื่อพยายามหันเหความสนใจของประชาชนจากสภาวะสงคราม และเพื่อสร้างประเทศให้เจริญทัดเทียมอารยะประเทศของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในระยะต่อมา ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม กลายเป็นผู้เผด็จการมากขึ้น มีการกำหนดให้ลงโทษผู้ฝ่าฝืนรัฐธรรมนูญ ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กำหนดให้มีขึ้นเป็นผลให้ประชาชนถูกจับเป็นจำนวนมาก ความนิยมในตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงเสื่อมลง

ทางด้านขบวนการเสรีไทยได้จัดส่งตัวแทนไปติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เพื่อทำความเข้าใจในการดำเนินงานของขบวนการเสรีไทยและชี้แจงให้เห็นว่า การที่ประเทศไทยได้ประกาศสงครามต่อฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น มิใช่ความประสงค์หรือเจตนาของประชาชนชาวไทย แต่เป็นเรื่องของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ร่วมมือกับฝ่ายญี่ปุ่นกระทำการขึ้นเอง อีกทั้งยังเป็นการประกาศที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบ ผลจากการติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรทำให้ขบวนการเสรีไทยในประเทศสามารถประสานงานกับขบวนการเสรีไทยในสหรัฐอเมริกาซึ่งมี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าอีกทั้งขบวนการเสรีไทยในอังกฤษด้วย

ในระยะปลายปี 2485 ญี่ปุ่นเริ่มล่าถอยจากจุดต่าง ๆ ที่ยึดไว้ได้ และมีแนวโน้มว่าฝ่ายสัมพันธมิตรจะชนะสงครามมากยิ่งขึ้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงเตรียมปรับปรุงนโยบายโดยเริ่มขบวนการใต้ดิน ติดต่อกับฝ่ายสหประชาชาติ โดยผ่านประเทศจีนพร้อมกันนั้นก็เตรียมย้ายเมืองหลวงไปจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีพื้นที่เหมาะกับการคุ้มโจมตีเป็นอย่างมากนั้น นับเป็นการดำเนินนโยบายผิดพลาด เนื่องจากการสร้างเมืองและถนนต้องเกณฑ์แรงงานจากประชาชนจำนวนมากมาสร้างถนนซึ่งเป็นถื่นกันดารเต็มไปด้วยความลำบาก²¹ เพราะภูมิประเทศเป็นป่าทึบอากาศหนาว และไข้ป่าชุกชุม เป็นสาเหตุให้คนล้มตายกันมาก ประชาชนทั่วไปเกลียดชังจอมพล ป. พิบูลสงคราม มากยิ่งขึ้น ดังนั้นเมื่อรัฐบาลนำพระราชบัญญัติโอนุมัติพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ พ.ศ. 2487 และพระราชบัญญัติโอนุมัติพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบรมมณฑล พ.ศ. 2487 เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาอนุมัติให้เป็นพระราชบัญญัติสมาชิกสภาได้มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง แล้วลงมติไม่อนุมัติด้วยคะแนนเสียง 48: 36²²

²¹ อุดลย์ กอวัฒนา, "การลาออกของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อ 24 กรกฎาคม 2487", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย, 2518), หน้า 115.

²² รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/2487 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันที่ 20 กรกฎาคม 2487.

และ 43: 41²³ ตามลำดับ ผลจากการไม่อนุมัติ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงตัดสินใจออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 24 กรกฎาคม 2487²⁴

เมื่อได้รับใบลาออก คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์โดยนายปรีดี พนมยงค์จึงรับอนุมัติทันที พร้อมกับแต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2487

2.1.3 เหตุการณ์ทางการเมืองภายหลังการลาออกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายควง อภัยวงศ์ โดยการสนับสนุนของนายปรีดี พนมยงค์²⁵ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมา เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2487 แล้ว การที่จอมพลป.พิบูลสงครามพ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปแล้วนั้น แต่ก็ยังคงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดกับผู้บัญชาการทหารบกอยู่ อันเป็นอุปสรรคต่อการบริหารงานของรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ฉะนั้น ในวันที่ 24 สิงหาคม 2487 จึงได้มีประกาศของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ยุบเลิกตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และรองผู้บัญชาการทหารสูงสุดโดยให้เปลี่ยนตำแหน่งเป็นแม่ทัพใหญ่และรองแม่ทัพใหญ่โดยให้พระยาพหลพลพยุหเสนา (พล.อ.พจน์ พหลโยธิน) ซึ่งเป็นบุคคลที่ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ให้ความเคารพและเกรงใจเข้าดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพใหญ่และผู้บัญชาการทหารบกแทน²⁶ พลโทชิต มั่นศิลป์ สินาดโยธารักษ์เป็นรองแม่ทัพใหญ่ รวมทั้งการโยกย้ายและปลดนายทหารที่สนับสนุน จอมพล ป.พิบูลสงคราม ออกจากตำแหน่งที่คุมกำลัง แล้วแต่งตั้งนายทหารบกที่ให้การสนับสนุนการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นมา มีบทบาทในการควบคุมกองทัพแทน²⁷

²³ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2487 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันที่ 22 กรกฎาคม 2487.

²⁴ อุดุลย์ กอวัฒนา, "การลาออกของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม เมื่อ 24 กรกฎาคม 2487", หน้า 130.

²⁵ ควง อภัยวงศ์, การต่อสู้ของข้าพเจ้า, (พระนคร : สำนักพิมพ์ประมวลสาส์น, 2501), หน้า 120.

²⁶ สิริรัตน์ เรืองวงศ์วาร, "บทบาททางการเมืองของ นายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2491", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521) , หน้า 142 – 147.

²⁷ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, "ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2481 – 2492", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 165.

การที่ต้องปลดจอมพล ป. พิบูลสงครามและพรรคพวกออกจากตำแหน่งทางการเมือง ทั้งนี้ก็เพราะจอมพล ป. พิบูลสงครามไม่ยอมลาออกตามคำขอของนายควง อภัยวงศ์และเป็น การขจัดกำลังสนับสนุนของจอมพล ป. ให้พ้นจากการกุมกำลังทางการเมือง ส่วนพระยาพหล พยพสุธาแม้ว่ากำลังป่วยอยู่ได้เข้ารับตำแหน่งก็เพื่อเป็นกันชนมิให้จอมพล ป. พิบูลสงครามใช้ กำลังทหารเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาล²⁸

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในรัฐบาลชุดนี้ คือรัฐบาลได้เสนอญัตติด่วนเรื่องการแก้ไข รัฐธรรมนูญเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ.2488²⁹ และได้มีการตั้งคณะ กรรมการวิสามัญขึ้น 27 คน เพื่อปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญในหลักการสำคัญ 7 ประการที่ เสนอโดย นายปรีดี พนมยงค์³⁰ เช่น การยกเลิกบทเฉพาะกาลที่กำหนดให้มีสมาชิกสภา ประเภทที่สองที่มาจากแต่งตั้ง ,การกำหนดห้ามรัฐมนตรีและสมาชิกทั้งสองสภาเป็นข้าราชการประจำ และ การยกเลิกบทบัญญัติที่กำหนดให้พระบรมวงศานุวงศ์อยู่เหนือการเมือง เหตุการณ์จึงได้เรียบร้อยจนกระทั่งสงครามได้ยุติลงเมื่อรัฐบาลไทยประกาศสันติภาพ เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2488 มีใจความว่าการประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเป็นโมฆะเพราะ ขัดต่อรัฐธรรมนูญและเจตจำนงของประชาชนชาวไทย³¹ วันรุ่งขึ้นรัฐบาลชุดนายควง อภัยวงศ์ ได้ลาออก เนื่องจากสงครามสิ้นสุดลงแล้ว

จากเหตุการณ์ทางการเมืองที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่า การเมืองการปกครองของไทย ภายหลังจากการจัดตั้งรัฐบาลของผู้นำฝ่ายพลเรือน คือรัฐบาลชุดนายควง อภัยวงศ์ แล้วก็ยังมี สภาพของความขัดแย้งทางการเมืองอยู่ต่อไป กล่าวคือ เป็นความขัดแย้งระหว่างผู้นำในคณะผู้ ก่อการกลุ่มคนหนุ่มด้วยกันเอง ทั้งผู้นำฝ่ายทหารและพลเรือน เพราะแม้ว่าทั้งสองกำลังจะ สามารถเข้าจัดตั้งรัฐบาลภายหลังจากการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูล สงคราม ได้แล้วก็ตาม แต่จากการที่จอมพล ป. พิบูลสงครามยังคงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการ ทหารสูงสุดอยู่นั้นนับได้ว่าสร้างปัญหาให้กับฝ่ายรัฐบาลทำให้รัฐบาลพลเรือนจำเป็นที่จะต้องขจัด จอมพลป. พิบูลสงคราม ออกจากอำนาจทั้งทางการเมืองและทางการเมืองให้ได้อย่างเด็ดขาด

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

²⁹ รายงานที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/2488 (สามัญ) วันที่ 19 กรกฎาคม 2488.

³⁰ ชวน ทองมี , "ความล้มเหลวของรัฐบาลพลเรือนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (2487-2490)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 34-35.

³¹ "ประกาศสันติภาพ". ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฎหมาย เล่มที่ 62 ตอนที่ 44 (16 สิงหาคม 2488) หน้า 503 อ้างถึงใน ชวน ทองมี, เรื่องเดิม, หน้า 80.

ด้วยเหตุนี้วัฏจักรของความขัดแย้งทางการเมืองภายหลังการเข้าจัดตั้งรัฐบาลพลเรือนจึงยังคงดำเนินต่อไป ฉะนั้นจึงเห็นว่าการดำเนินการของรัฐบาลพลเรือนไม่ว่าจะเป็น การปลดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หรือการโยกย้ายบรรดานายทหารซึ่งฝักใฝ่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้ออกจากตำแหน่งผู้บังคับบัญชากองกำลังที่สำคัญ ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นกลยุทธ์ทางการเมืองของรัฐบาลพลเรือนในการขจัดอิทธิพลฝ่ายทหารให้ออกจากอำนาจทางการเมืองทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตามการดำเนินกลยุทธ์ทางการเมืองเพื่อขจัดอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และอิทธิพลฝ่ายทหารเช่นนี้นับว่ายังมีข้อชดชณะที่เด็ดขาดของผู้นำฝ่ายพลเรือน การดำเนินการเช่นนี้กล่าวได้ว่าเป็นแต่เพียงชชชณะที่สามารถยับยั้งบทบาทของผู้นำทางทหารไว้ได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น³² ที่เป็นดังนี้เนื่องจากสภาพของความเป็นจริงทางการเมืองการปกครองไทยที่ผ่านมาในอดีตโดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลชุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น อำนาจทางการเมืองยังคงอยู่ที่ชนชั้นผู้ปกครอง คือ ผู้นำทางการเมืองที่ใช้กำลังเป็นเครื่องมือเข้าสู่อำนาจเป็นสำคัญอำนาจเป็นสำคัญ ลัทธิอำนาจธิปไตยเป็นของปวงชนไม่สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้³³ และแม้แต่รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดในการจัดระเบียบอำนาจในการปกครองประเทศที่ประกาศใช้อยู่ ก็มีช่องโหว่ที่เปิดโอกาสให้ชนชั้นผู้ปกครองโดยเฉพาะทหารเข้าไปมีบทบาททางการเมืองเป็นสำคัญ เช่นการที่ข้าราชการประจำสามารถเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้ เป็นต้น เมื่อสภาพทางการเมืองเป็นเช่นนี้ทหารจึงนับว่าเป็นฐานรองรับอำนาจทางการเมืองที่สำคัญของรัฐบาลในยุคก่อน ๆ มา

ถึงแม้ว่าทหารจะเป็นฐานสนับสนุนทางการเมืองที่สำคัญ แต่ด้วยวัฏจักรของความขัดแย้งทางการเมือง รัฐบาลพลเรือนจึงจำเป็นต้องขจัดอิทธิพลฝ่ายทหารให้ออกจากวงจรอำนาจทางการเมืองอย่างเด็ดขาด ดังนั้นรัฐบาลพลเรือนซึ่งกำลังเป็นฝ่ายได้เปรียบในสถานการณ์ทางการเมืองจึงเสนอให้ทำการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2475 เสียใหม่โดยให้มีหลักการที่เกี่ยวกับการห้ามข้าราชการประจำเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งการเสนอให้แก้ไขรัฐธรรมนูญโดยให้มีบทบัญญัติดังกล่าวเท่ากับเป็นการกีดกันมิให้

³² ดำรงค์ อิมวิเศษ, "การร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พุทธศักราช 2489 และการเมืองภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ" , หน้า 18.

³³ พงศ์เพ็ญ ศกุนตาทัย, ประชาธิปไตยกับกระบวนการเมืองในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (แผนกวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 12.

ทหารเข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยเด็ดขาดนั่นเอง³⁴ รวมทั้งการที่ให้สภาประกอบด้วยสองสภา คือพวคสภาและสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งทั้งสองสภานี้สมาชิกภาพต่างได้มาจากการเลือกตั้งของประชาชน (แต่ต่างกันที่สมาชิกสภาอาวุโสมาจากการเลือกตั้งโดยทางอ้อม ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนมาจากการเลือกตั้งโดยตรง) การกำหนดให้มีหลักการเช่นนี้เท่ากับว่ารัฐบาลพลเรือนมีความต้องการเปลี่ยนฐานสนับสนุนทางการเมืองจากเดิมซึ่งทหารมีบทบาทสำคัญไปสู่การสนับสนุนโดยมวลชน จึงถือว่าเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองของรัฐบาลพลเรือนซึ่งกำลังเป็นฝ่ายได้เปรียบในสถานการณ์ทางการเมือง ต้องการที่จะขจัดอิทธิพลและบทบาทของฝ่ายทหารออกไปจากวงจรแห่งอำนาจทางการเมืองอย่างเด็ดขาดนั่นเอง เพราะนอกจากจะสามารถพิจารณาจากเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว เหตุผลในประการอื่นที่ยืนยันถึงบทบาทของผู้นำฝ่ายพลเรือนในข้อนี้ก็คือ การที่รัฐบาลพลเรือนเสนอญัตติให้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2475 ในวันที่ 19 กรกฎาคม 2488 นั้น เป็นเวลาภายหลังจากที่รัฐบาลพลเรือนสามารถปลดจอมพล ป. พิบูลสงครามลาออกอำนาจตำแหน่งในผู้บัญชาการทหารสูงสุดเพียงเล็กน้อย ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาที่มีเสถียรภาพและความมั่นคงเพียงพอที่จะดำเนินการได้ และอีกประการหนึ่งก็คือจะเห็นได้ว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทสอง ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรฝ่ายพลเรือนที่สำคัญเป็นผู้เสนอร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทั้งฉบับเข้าสู่อำนาจพิจารณาในสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาในวาระที่หนึ่ง³⁵

จากเหตุผลที่ยกมากล่าวอ้างข้างต้นนั้นสามารถกล่าวได้ว่า สาเหตุในการเสนอให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2475 และเสนอเป็นร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทั้งฉบับนั้น ถ้าพิจารณาจากหลักการที่ขอแก้ไขรัฐธรรมนูญเพียงประการเดียวแล้ว จะเห็นว่าเหตุผลซึ่งฝ่ายรัฐบาลได้แถลงไว้อย่างเป็นทางการนั้นมีความสมเหตุสมผล แต่ถ้าได้พิจารณาถึงสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น โดยเฉพาะในประเด็นของวัฏจักรของความขัดแย้งทางการเมืองไทยระหว่างผู้นำฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนแล้ว จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงจากการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2475 มาเป็นการยกร่างขึ้นเป็นรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทั้งฉบับนั้น แท้จริงแล้วรัฐบาลพลเรือนซึ่งกำลังเป็นฝ่ายได้เปรียบในสถานการณ์ทางการเมืองต้องการขจัดอิทธิพลและบทบาทของผู้นำฝ่ายทหารให้ออกไปจากวงจรแห่งอำนาจทางการเมืองอย่างเด็ดขาด พร้อมกันนั้นก็ได้สร้างฐานรองรับอำนาจทางการเมืองขึ้นมาใหม่เป็นการทดแทนโดยการกำหนดให้ประชาชนเข้าไปมีบทบาทหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากยิ่งขึ้นเป็นสำคัญ

³⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และเศรษฐพร ดุศรีพิทักษ์, กลไกรัฐสภา (พระนคร : พิมพ์นครพิมพ์ , 2518), หน้า 6.

³⁵ ดำรง อิมวิเศษ, การร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พุทธศักราช 2489 และการเมืองภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ, หน้า 42.

2.1.4 บริบททางการเมืองระหว่างยุครัฐบาลพลเรือน

ภายหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยุติลง ผู้มีบทบาททางการเมืองในสมัยนี้คือ นายปรีดี พนมยงค์ ไม่ว่าจะ เป็นในสมัยรัฐบาลนายทวิ บุญยกฤต นายควง อภัยวงศ์ และหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ทั้งนี้ เพราะนายปรีดี เป็นบุคคลที่มีบทบาทในการจัดตั้งให้รัฐบาลเข้ามาบริหารประเทศ ซึ่งการที่นายปรีดี ไม่เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเสียเองอาจเป็นเพราะเห็นว่าสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นยังไม่แน่นอนโดยเฉพาะในประการสำคัญ รัฐบาลได้เสนอญัตติด่วนเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2488 และได้มีการตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้น 27 คน เพื่อปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญในหลักการสำคัญ 7 ประการที่เสนอโดย นายปรีดี พนมยงค์ เช่น การยกเลิกบทเฉพาะกาลที่กำหนดให้มีสมาชิกสภาประเภทที่สองที่มาจาก การแต่งตั้ง , การกำหนดห้ามรัฐมนตรีและสมาชิกทั้งสองสภาเป็นข้าราชการประจำ และ การยกเลิกบทบัญญัติที่กำหนดให้พระบรมวงศานุวงศ์อยู่เหนือการเมือง แต่รัฐบาลชุดนี้ยังไม่ทันดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้แล้วเสร็จก็ได้ลาออกเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2488 โดยนายควง อภัยวงศ์ ให้เหตุผลว่ารัฐบาลชุดนี้ได้ร่วมสงครามกับญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามแล้วรัฐบาลจึงจำเป็นต้องลาออกด้วย³⁶ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความเหมาะสมในอันที่จะยังมีมิตรภาพและดำเนินการเจรจาเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไป³⁷

ภายหลังจากการจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งได้ดำเนินการร่างมาตั้งแต่ในสมัยรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ รัฐบาลนายทวิ บุญยกฤต ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชเป็นนายกรัฐมนตรีและได้ดำเนินการร่างสำเร็จและประกาศใช้ในสมัยรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2489 มีหลักการสำคัญ คือการยกเลิกสมาชิกสภาประเภทที่สอง และกำหนดให้รัฐสภามี 2 สภาแทน คือ พฤษสภาและสภาผู้แทนราษฎร มีการกำหนดยกเลิกเชื้อพระวงศ์ชั้นผู้ใหญ่อยู่เหนือการเมือง อันแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มที่จะประนีประนอมของฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ที่จะให้ฝ่ายเชื้อพระวงศ์สามารถเข้ามาเล่นการเมืองได้อย่างเปิดเผยตามกติกาของประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีการกำหนดให้ทหารและข้าราชการเป็นกลางทางการเมืองด้วยการระบุนให้สมาชิกพฤษสภา สภาผู้แทนราษฎร และรัฐมนตรี ต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ³⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 9

³⁶ ควง อภัยวงศ์, "การเปลี่ยนรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม" ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, หน้า 422.

³⁷ ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี, หน้า 467 – 468.

³⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489, มาตรา 29 และ มาตรา 66

พฤษภาคม 2489 รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์จึงได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ และนายปรีดี พนมยงค์ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช พ.ศ.2489 แต่ยังไม่ทันที่จะตั้งคณะรัฐมนตรีก็เกิดเหตุร้ายกรณีการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2489 ทำให้รัฐบาลต้องถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งอีกครั้งหนึ่งในวันเดียวกันนั่นเอง³⁹ แต่นายปรีดี พนมยงค์ได้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2489 โดยได้รับความไว้วางใจจากรัฐสภา แต่ในสายตาประชาชนรัฐบาลได้เสื่อมความนิยมลงเป็นอันมาก และกรณีดังกล่าวยังเป็นเหตุให้นักการเมืองฝ่ายตรงข้ามโจมตีรัฐบาลทั้งในสภาและนอกสภาผู้แทนราษฎร ทำให้ประชาชนเริ่มเข้าใจว่านายปรีดี ไม่ได้ยกย่องและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด ซึ่งในกรณีนี้รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาสอบสวน⁴⁰ แต่คณะกรรมการก็ไม่สามารถที่จะชี้ขาดได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลสวรรคตด้วยเหตุใด เมื่อรัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ประชาชนจึงเริ่มวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง และมีการโจมตีพาดพิงถึงนายปรีดี พนมยงค์ ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกรณีสวรรคต เป็นเหตุให้รัฐบาลต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน และดำเนินการจับกุมผู้ที่โจมตีและวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์มีการตรวจข่าวก่อนพิมพ์⁴¹ ในด้านสภาผู้แทนราษฎรพรรคประชาธิปัตย์ได้โจมตีรัฐบาลอย่างรุนแรงว่าไม่สามารถที่จะป้องกันพระมหากษัตริย์ไว้ได้ รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ จึงได้ลาออกจากตำแหน่งอีกครั้งหนึ่ง แต่ได้สนับสนุนให้พรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญร่วมกันเสนอพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี โดยในระหว่างการบริหารประเทศของรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ภายใต้การสนับสนุนของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยปัญหาภายนอกประเทศคือ เรื่องการเข้าเป็นสมาชิกของสหประชาชาติ เพื่อป้องกันมิให้ประเทศฝรั่งเศสและรัสเซียใช้สิทธิยับยั้งในเรื่องการเป็นสมาชิกดังกล่าวรัฐบาลจึงได้แสดงท่าทีที่ไม่เป็นศัตรูกับรัสเซีย โดยยอมรับพระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายคอมมิวนิสต์ และได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสอง⁴²

³⁹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2489 วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2489,อ้างถึงใน บุญทริกา บุรณะบุตร"บทบาททางการเมืองของพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์(พ.ศ.2475-2490)",(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 76.

⁴⁰ บุญทริกา บุรณะบุตร, บทบาททางการเมืองของพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ (พ.ศ.2475-2490),หน้า 76.

⁴¹ เฉียบ อัมพูนันท์,มหาวิทยาลัยของข้าพเจ้า (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2501)หน้า 481-485.

⁴² ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง (พระนคร : แพร่พิทยา, 2510), หน้า 676.

ในที่สุดประเทศไทยจึงได้เข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติอันดับที่ 55 เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2489 สำหรับปัญหาภายในประเทศอันสืบเนื่องมาจากภาวะสงครามโลกครั้งที่สองที่สำคัญได้แก่ ปัญหาภาวะเงินเฟ้อ ปัญหาการคอร์รัปชันของข้าราชการและผู้แทนราษฎร⁴³ ปัญหาเรื่องค่าครองชีพ สินค้าอุปโภคบริโภคมีราคาแพง ปัญหาการขาดแคลนข้าวและปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม เป็นต้น ก็ยังคงเป็นภาระหนักของรัฐบาล จนกระทั่งในเดือนพฤษภาคม 2490 พรรคประชาธิปัตย์ได้เปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจรัฐบาล เป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน ซึ่งรัฐบาลสามารถชนะในการลงมติไม่ไว้วางใจได้ แต่รัฐบาลก็ได้ลาออกเพื่อให้มีการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ขึ้นมา เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2490 และในวันเดียวกันนั่นเอง พลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ก็ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งคณะรัฐมนตรีชุดนี้ประกอบด้วยรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดก่อนเกือบทั้งหมด ซึ่งรัฐบาลชุดนี้ได้ดำเนินการบริหารประเทศประมาณ 5 เดือนเศษ ก็ได้มีการรัฐประหารเกิดขึ้น เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490

2.1.5 การรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490

ภายหลังจากที่รัฐบาลพลเรือตรีหลวงชำนาญนาวาสวัสดิ์ดำเนินการบริหารประเทศมาท่ามกลางปัญหาที่สะสมมาตั้งแต่ครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่นปัญหาเงินเฟ้อ สินค้าหายากและราคาแพง และภายหลังจากที่ได้มีการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจเป็นเวลา 7 วัน 7 คืนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็ได้เกิดการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490

สำหรับสาเหตุที่นำไปสู่การรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ได้แก่⁴⁴

1. ความเดือดร้อนของประชาชนอันเนื่องมาจากการขาดแคลนข้าวบริโภค
2. ปัญหาภาวะเศรษฐกิจเสื่อมโทรมภายหลังสงคราม
3. การบริหารงานของรัฐบาลหย่อนสมรรถภาพ
4. ปัญหาความไม่สงบเรียบร้อย
5. กรณีรัชกาลที่ 8 สวรรคต
6. การเปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจรัฐบาลโดยพรรคประชาธิปัตย์
7. ความไม่พอใจของกลุ่มทหารบก

⁴³ บุญทริกา บุรณะบุตร"บทบาททางการเมืองของพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ (พ.ศ.2475-2490), หน้า131.

⁴⁴ สุชิน ตันติกุล,"ผลสะท้อนทางการเมืองของรัฐประหาร พ.ศ. 2490".(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2516), หน้า 19.

การรัฐประหารปี 2490 นี้ผู้ก่อการส่วนใหญ่เป็นทหารนอกประจำการ มี 4 กลุ่ม ได้แก่กลุ่ม 1 พลโทผิน ชุณหะวัณ กลุ่ม 2 นาวาอากาศเอกกาจ กาจสงคราม กลุ่ม 3 พันโทก้าน จำนงภูมิเวท กลุ่ม 4 พันเอกสวัสดิ์ สวัสดิเกียรติ⁴⁵ ซึ่งภายหลังการรัฐประหาร 2490 คณะรัฐประหารได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 ซึ่งผู้มีบทบาทสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้แก่ นาวาอากาศเอกกาจ กาจสงคราม เป็นผู้ดำเนินการร่าง มีผู้ร่วมร่าง อาทิเช่น พระยาปลัดพิชิตธรรมประคัลภ์ อธิบดีศาลฎีกา พระยารัศมีประจิตธรรมจรัส ผู้เคยเป็นกรรมการศาลฎีกา พันเอกสุวรรณ เพ็ญจันทร์ เจ้าหน้าที่กรมพระธรรมนูญทหารบก ผู้เคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าอัยการพิเศษ รวมทั้งนายเขมชาติ บุณรัตพันธ์ นายเลื่อน พงศ์โสภณ ร้อยเอกประเสริฐ สุตบรรทัด และคนอื่น ๆ⁴⁶ รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างทั่วไปว่า “รัฐธรรมนูญได้ตุ้ม” เนื่องจากได้ซ่อนไว้ได้ตุ้ม ซึ่งเนื้อหายังคงรูปแบบการปกครองแบบรัฐสภา แต่ยกเลิกการตั้งพรรคการเมือง และได้ถวายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มากขึ้นกว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 แต่ในทางปฏิบัติแล้วพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ก็อยู่ภายในขอบเขตจำกัดของคณะอภิรัฐมนตรี⁴⁷ ซึ่งเป็นสถาบันที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นภายใต้การควบคุมของกองทัพบก⁴⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย(ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490ได้ยกเลิกการตั้งพรรคการเมือง และมีการเปลี่ยนชื่อพฤษภามาเป็นวุฒิสภาและให้มาจากการแต่งตั้ง มีจำนวนเท่ากับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและยกเลิกตุลาการรัฐธรรมนูญ

ปัญหาที่เกี่ยวกับการรัฐประหารครั้งนี้คือการล้มล้างรัฐบาลชุดเก่า และจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ขึ้นมาโดยที่รัฐบาลชุดเก่ามิได้ลาออก ทำให้ในความเป็นจริงมีรัฐบาลทับซ้อนกันอยู่ 2 รัฐบาลต่างดำเนินการในฐานะรัฐบาลด้วยกัน คณะรัฐประหารจึงได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงว่า การกระทำรัฐประหารทุกกรณีเป็นการละเมิดรัฐธรรมนูญและตบตกกฎหมายที่ใช้อยู่เดิม แต่เมื่อผู้กระทำการรัฐประหารสามารถยึดอำนาจจากรัฐบาลได้สำเร็จย่อมเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดภายในรัฐ และสามารถกระทำการต่าง ๆ ได้โดยชอบตามแถลงการณ์ฉบับที่ 15

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69

⁴⁶ หนังสือพิมพ์สยามนิกร ฉบับประจำวันที่ 11 พฤศจิกายน 2490, อังในสุชิน ดันติกุล, เรื่องเดิม, หน้า 81.

⁴⁷ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 , มาตรา 13 และ มาตรา 14

⁴⁸ ทักษิณ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพ้องนอปปถัมภ์เผด็จการ, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 47.

ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2490 คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อันมีกรมขุน
ชัยนาทนเรนทรและพระยามานวราชเสวี ได้ประกาศแต่งตั้งคณะอภิรัฐมนตรีดังนี้

1. พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทร
2. พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัติ
3. พลโทพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลองกภู
4. พระยามานวราชเสวี
5. พลเอกอดุล อดุลเดชจรัส⁴⁹

ในเวลาต่อมาคณะรัฐประหารได้มอบให้นายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรค
ประชาธิปไตยเป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลขึ้นมาเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2490 ด้วยเหตุผลที่
ว่าถ้าคณะรัฐประหารดำเนินการจัดตั้งรัฐบาลเสียเองแล้ว ประชาชนอาจตำหนิได้ว่าทำรัฐประหาร
เพื่อประโยชน์ส่วนตัว รวมทั้งภาวะการณ์ของบ้านเมืองหลังสงครามยังไม่เข้าสู่ภาวะปกติ มี
ปัญหายุ่งยากหลายประการนอกจากนี้ คณะรัฐประหารยังไม่มีเชื่อมั่นใจเพียงพอต่อการ
สนับสนุนจากการเมืองภายในประเทศเพราะยังไม่สามารถครอบครองอำนาจได้ทั้งหมด และ
บุคคลสำคัญในรัฐบาลเก่าสามารถหนีรอดจากการจับกุมไปได้ เช่น นายปรีดี พนมยงค์ , พล.ร.ต.
ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์, พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ , นายเตียง ศิริขันธ์, นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์
นอกจากนี้ คณะรัฐประหารก็ยังไม่แน่ใจในท่าทีของฝ่ายกองทัพเรือ หรือแม้แต่กองกำลังในกอง
ทัพบกด้วย ดังนั้น คณะรัฐประหารจึงจำเป็นต้องสร้างภาพพจน์ให้เป็นที่ยอมรับโดยการเชิญ
นายควง อภัยวงศ์ ซึ่งเป็นบุคคลนอกคณะรัฐประหารให้เข้ามาจัดตั้ง เนื่องจากถ้าคณะรัฐประหาร
จัดตั้งรัฐบาลเองก็ไม่แน่ว่าจะสามารถจัดการความยุ่งยากเหล่านั้นได้ และสิ่งที่สำคัญก็คือ ปัญหา
การยอมรับรองสถานะความเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมายจากต่างประเทศ⁵⁰ เพราะประเทศ
อังกฤษและประเทศสหรัฐอเมริกายังไม่เลิการกระทำของจอมพล ป. พิบูลสงครามเมื่อคราว
สงครามโลกครั้งที่สอง กล่าวโดยสรุป คือเพื่อป้องกันการครหาจากประชาชนว่ากระทำเพื่อ
ต้องการเป็นรัฐบาล ป้องกันการไม่ยอมรับจากต่างประเทศรวมทั้งสถานะของตนเองไม่มั่นคงพอ
จึงหาบุคคลภายนอกที่พอจะแก้ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล ซึ่งก็คือนายควง
อภัยวงศ์หัวหน้าพรรคประชาธิปไตยนั่นเอง

ภายหลังที่รัฐบาลชุดนายควง อภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรีได้รับความไว้วางใจจากรัฐ
สภาเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2491 รัฐบาลสหรัฐอเมริกาและรัฐบาลอังกฤษก็ได้ให้การรับรองรัฐบาล

⁴⁹ สุชิน ดันติกุล, "ผลสะท้อนทางการเมืองของรัฐประหาร", หน้า 84.

⁵⁰ เรื่องเดิม, หน้าเดียวกัน.

ไทย⁵¹ ภายหลังจากการเข้าบริหารประเทศของนายควง อภัยวงศ์ โดยความเห็นชอบของคณะรัฐประหารได้เพียงเดือนเศษ ๆ นายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีก็ได้เสนอต่อวุฒิสภาซึ่งทำหน้าที่รัฐสภาเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2490 ให้จัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นเพื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยให้เหตุผลว่าเพื่อให้มีรัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้เร็วขึ้น ซึ่งในการแถลงประกอบการเสนอร่างรัฐธรรมนูญนี้ รัฐบาลได้เสนอวิธีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรเพื่อเสนอต่อรัฐสภา 3 วิธี⁵²

ในที่สุดที่ประชุมมีมติเห็นชอบให้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญ มีจำนวน 15 นาย ประกอบด้วยสมาชิกวุฒิสภาจำนวน 11 นาย และสมาชิกฝ่ายรัฐบาลอีกจำนวน 4 นาย มีหน้าที่พิจารณาวิธีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่รัฐบาลเสนอ คณะกรรมการวิสามัญชุดนี้ได้พิจารณาแล้วเสนอให้มีการจัดตั้ง "สภาร่างรัฐธรรมนูญ" (Constituent Assembly)⁵³ ขึ้นเพื่อจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับถาวรต่อไป

รัฐบาลชุดนายควง อภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรี ดำเนินการบริหารประเทศได้อีกไม่นาน คณะรัฐประหารก็ได้จับบังคับให้รัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ลาออก⁵⁴ เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2491 และเมื่อรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ลาออก จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 8 เมษายน 2491 ประเทศอังกฤษและประเทศสหรัฐอเมริกาไม่ยอมรับการเข้ามาเป็นรัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงครามในครั้งนี้แต่เมื่อได้แถลงนโยบายภายในและนโยบายต่างประเทศแล้ว ทั้งสองประเทศเห็นว่านโยบายต่างประเทศของรัฐบาลไทยสอดคล้องกับนโยบายของตนในเรื่องการสกัดกั้นลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงยินยอมให้ความไว้วางใจและรับรองรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่สงครามเย็นและลัทธิคอมมิวนิสต์ขยายตัวเข้ามาสู่ภาคพื้นเอเชีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศอังกฤษ และประเทศฝรั่งเศส ซึ่ง

⁵¹ Frank C. Darling, Thailand and the United States. (Washington D.C.: Public Affairs, 1965), p. 63.

⁵² สุณีย์ อธิมุติภาพ, "การร่างรัฐธรรมนูญ 2492", หน้า 20.

⁵³ ไพโรจน์ ชัยนาม, "นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีจำต้องมาจากรัฐสภาเพียงไร การศึกษาทางกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบตามระบอบการปกครองรูปต่าง ๆ" ในหนังสือวิชาการทางกฎหมายในโอกาสครบรอบ 50 ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), หน้า 47. เห็นว่า "ในทางวิชาการแล้วคงเป็นเพียงแต่คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแบบหนึ่งเท่านั้น"

⁵⁴ สุเพ็ญ ศิริคุณ, "กบฏวังหลวง", หน้า 33

เป็นประเทศที่มีผลประโยชน์มากในภูมิภาคเอเชีย ประเทศทั้งสามจะแสวงหาความร่วมมือจากประเทศซึ่งไม่เป็นคอมมิวนิสต์ เช่นประเทศไทยเพื่อร่วมมือกันสกัดกั้นลัทธิคอมมิวนิสต์ไว้⁵⁵

หลังจากที่คณะรัฐประหารได้บังคับให้นายควงลาออกแล้ว อำนาจในการปกครองก็ตกอยู่กับคณะรัฐประหารตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

2.2 บริบททางเศรษฐกิจ

การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2481 เป็นต้นมา นอกจากเรื่องของการทำสนธิสัญญาเสมอภาคและแนวคิดชาตินิยมไทย อันนำมาสู่การที่รัฐมีบทบาทสูงขึ้นในการจัดการเศรษฐกิจแล้ว เงื่อนไขสำคัญที่มีส่วนทำให้รัฐมีบทบาทสูงในการจัดการทางเศรษฐกิจ คือ สถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ว่าจะเป็นซีกโลกตะวันออกที่มีสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีน หรือในยุโรปโดยเฉพาะตั้งแต่เยอรมันยกกำลังเข้าบุกโปแลนด์ซึ่งเป็นการเริ่มต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ในต้นเดือนกันยายน 2482 สภาพการณ์ของสงครามทำให้รัฐบาลในขณะนั้นมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมโดยเฉพาะเรื่องของสินค้าต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นในสภาวะสงคราม ทำให้รัฐบาลได้เสนอร่างกฎหมายและประกาศใช้พระราชบัญญัติควบคุมการส่งออกไปนอกและการนำเข้ามาในราชอาณาจักร ซึ่งสินค้าบางอย่าง พ.ศ. 2482 ให้อำนาจรัฐบาลในการควบคุมการส่งออกและนำเข้าสินค้าต่าง ๆ โดยการออกพระราชกฤษฎีกา การออกพระราชบัญญัติฉบับนี้รัฐบาลได้ให้เหตุผลเพื่อเหตุแห่งความมั่นคงสาธารณะ สาธารณสุข และสาธารณประโยชน์อื่น และสำหรับประเทศไทยเองในปี พ.ศ. 2483 ก็ตกอยู่ในสภาวะสงครามที่ไม่ได้มีการประกาศกับฝรั่งเศส คือ กรณีการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส⁵⁶ สภาพแวดล้อมที่ต้องมีความพร้อมรับกับสงครามที่อาจเกิดขึ้นนี้ ทำให้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีภายในประเทศมีราคาที่สูงขึ้น⁵⁷ รัฐบาลจะต้องคิดหาวิธีป้องกันและควบคุมราคาสินค้าที่หายากขึ้นนี้โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาคซึ่งการกำหนดราคาสินค้ามักจะมีราคาที่สูงกว่าในกรุงเทพฯ มาก รัฐบาลจึงได้ออกพระราชบัญญัติป้องกันการค้ากำไรเกินควร (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2483 เพื่อความเหมาะสมในการควบคุมสินค้าในส่วนภูมิภาค พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นของสินค้าตามที่ทางราชการจะประกาศตั้งราคาสูง

⁵⁵ เพ็ญศรี ดูก, การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2527), หน้า 157 – 158.

⁵⁶ ซวลิต ทรงกิตติ, "การต่อสู้ทางการเมืองของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ.2475-2490)" , หน้า 76.

⁵⁷ มรกต เจวจินดา, "ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์กับการเมืองไทย พ.ศ.2475-2526" , (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 43.

สุดเอาไว้ การดำเนินการดังกล่าวเป็นการแก้ไขปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการควบคุมปริมาณและราคาสินค้า ก่อนที่ประเทศไทยจะเข้าสู่สถานการณ์สงคราม⁵⁸

เมื่อกองทัพญี่ปุ่นเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยในวันที่ 8 ธันวาคม 2484 รัฐบาลต้องประกาศกฎอัยการศึกทั่วประเทศ ในวันที่ 10 ธันวาคม 2484 และต่อมาในเดือนเดียวกันนี้รัฐบาลไทยได้ร่วมลงนามกับญี่ปุ่น คือกติกาสัญญาพันธมิตรระหว่างประเทศ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและญี่ปุ่นผูกพันกันยิ่งขึ้น และในเดือนต่อมาวันที่ 25 มกราคม 2485 ประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกา⁵⁹ ทำให้ประเทศไทยเข้าสู่สมรภูมิสงครามอย่างเป็นทางการ ในสถานการณ์ที่อยู่ใน "ภาวะฉุกเฉิน" อันเนื่องมาจากสถานการณ์สงครามเช่นนี้ รัฐบาลมีอำนาจอย่างมากจากการประกาศกฎอัยการศึกและที่สำคัญสถานการณ์สงคราม ทำให้รัฐบาลมีอำนาจมีความชอบธรรมในการจัดการทางเศรษฐกิจ และการจัดการนั้นได้ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินการทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการอย่างมาก

จากสภาพการณ์สงครามทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรง⁶⁰ เนื่องจาก

(1) การลดค่าเงินบาทให้เท่ากับเงินเยน

(2) การให้กู้ยืมเงินแก่กองทัพญี่ปุ่นเพื่อใช้จ่ายในกิจการทหารในประเทศไทย เครื่องอุปโภคบริโภคในภาวะสงครามก็หายากและราคาแพง จนกระทั่งรัฐบาลต้องตั้งคณะกรรมการขึ้นทำหน้าที่ประกาศควบคุมและปันส่วนสินค้าเพื่อให้มีสำหรับใช้ทั่วราชอาณาจักร การประกาศควบคุมของคณะกรรมการจะเป็นการควบคุมการซื้อขาย โดยผู้มีสินค้าที่ประกาศควบคุมจะต้องแจ้งปริมาณและสถานที่เก็บให้แก่ทางราชการทราบ และห้ามการจำหน่ายหรือใช้ก่อนได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ การควบคุมการซื้อขายอีกวิธีหนึ่ง คือ การควบคุมราคาซื้อขายสินค้า

นอกจากนั้นยังมีการปันส่วนสินค้าโดยรัฐจะเป็นผู้ออกบัตรปันส่วนให้ประชาชนทุกคนครอบครั ประชาชนก็จะนำบัตรปันส่วนไปซื้อสินค้าที่กำหนดได้ที่ร้านค้าปันส่วนในท้องที่ต่าง ๆ สินค้าที่ถูกกำหนดให้ต้องใช้บัตรปันส่วนซื้อ ได้แก่ ข้าวสาร น้ำตาล สบู่ ไม้ขีดไฟ เป็นต้น

⁵⁸ ดำรง อิมวิเศษ, "การร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พุทธศักราช 2489 และการเมืองภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ", หน้า 35.

⁵⁹ รong ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบบรัฐธรรมนูญ, หน้า 175-177.

⁶⁰ เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, "บทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมของไทย(พ.ศ.2475-2500)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 12.

ถึงแม้ว่าจะมีการออกกฎหมายควบคุม เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน แล้วแต่ก็ยังคงปรากฏว่าบรรดาร้านค้าต่าง ๆ ก็ยังคงฝ่าฝืนกฎหมายต่าง ๆ ดังกล่าวอยู่บ่อยครั้งจนทำให้รัฐบาลต้องออกมาประกาศถึงโทษของผู้ฝ่าฝืนกฎหมาย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัญหาการขาดแคลนข้าวเป็นปัญหาใหญ่⁶¹ที่ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนกันมากที่สุด ในปี 2485 ได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ นาข้าวได้รับความเสียหายประกอบกับถูกญี่ปุ่นบังคับซื้อเพื่อเลี้ยงกองทัพ รวมทั้งการต้องส่งข้าวให้กับอังกฤษตาม “ความตกลงสมบูรณแบบ” เพื่อแลกกับการที่ไม่ต้องตกอยู่ในสภาพแพ้สงคราม ทำให้สภาวะการขาดแคลนเริ่มทวีความรุนแรง รวมถึงการที่มีการลักลอบนำข้าวออกขายนอกประเทศซึ่งได้ราคาสูงกว่าที่ขายภายในประเทศ

2.3 สภาพสังคม

แม้ว่าสงครามได้สงบลงแล้ว แต่เหตุการณ์ภายในประเทศหาได้สงบตามไปด้วยไม่ รัฐบาลชุดหลังสงครามต้องประสบกับปัญหาความไม่สงบเรียบร้อยภายในประเทศ เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมทั้งในพระนครและต่างจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลางแถบราชบุรี สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี มีผู้ร้ายปล้นสะดมเป็นประจำ ได้รับการขนานนามว่า “เสือ่นั่นเสือนี้” เสือที่เป็นข่าวใหญ่ในเวลานั้นได้แก่ เสือฝ้าย เสือดำ เสือใบ เสือมเหศวร ฯลฯ ที่หมู่บ้านกอไผ่ อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี เป็นโจรทั้งหมู่บ้านเรียกว่า โจรบ้านกอไผ่⁶² ทางภาคใต้เกิดโจรสลัดทำการปล้นรังควานหมู่บ้านชาวประมง มีชื่อเรียกกันว่า “สลัดตระรุเตา” ซึ่งภายหลังปรากฏว่า “นักโทษหลายคนรวมทั้งเจ้าหน้าที่บางนายที่ควบคุมนักโทษได้กลายเป็นโจรสลัดเสียเอง และได้มีการยื่นฟ้องต่อศาลและศาลจังหวัดสงขลาได้พิจารณาพิพากษาจำคุกทั้งเจ้าหน้าที่และนักโทษหลายคนที่ต้องหาเป็นโจรสลัด”⁶³ สำหรับปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุมนี้พรรคประชาธิปัตย์ได้นำมาเป็นหัวข้อหนึ่งในการเปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจรัฐบาลว่า “ไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยภายในตามนโยบายที่แถลงไว้” ในการอภิปรายตอนหนึ่ง พ.อ. ชวง เวงศักดิ์สงครามรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยได้ชี้แจงสาเหตุของความไม่สงบเรียบร้อยไว้ 4 ประการ ประการแรก ภาวะสงคราม

⁶¹ ร.ต.อ.เจียบ (ชัยสงค์) อัมพูนันท์, “มหาวิทยาลัยของข้าพเจ้า”, หน้า 522-523

⁶² หนังสือพิมพ์ สยามนิกร ฉบับประจำวันที 1 มีนาคม 2490 ลงข่าวการปราบปรามโจรบ้านกอไผ่

⁶³ กระทั่งตามรัฐธรรมนูญว่าการกระทรวงมหาดไทยเรื่อง “เลิกการควบคุมนักโทษที่เกาะตระรุเตา” ของหลวงอรรถกัลยาณวิจิตร รายงานการประชุมพฤษสภา ครั้งที่ 6/2490 (สามัญ) วันที่ 22 กรกฎาคม 2490

ทำให้ประชาชนอยู่ในความตึงเครียดท่ามกลางความสับสนของเหตุการณ์ เมื่อเสร็จสงครามแล้ว ร่างกายและจิตใจของประชาชนผืนผวนเสื่อมโทรมลง ประการที่สอง ผลของสงครามทำให้ภาวะเศรษฐกิจทรุดโทรมประชาชนได้รับความลำบากยากแค้นในการทำมาหากิน ประการที่สาม การระบาดของอาวุธชีวเนื้องมาจากอาวุธของกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทยรั้วไหล รวมทั้งอาวุธของฝ่ายเสรีไทยเอง ประการสุดท้าย ความบกพร่องในการเคลื่อนย้ายและปลดปล่อยทหารทำให้เกิดความระส่ำระสายไม่เป็นระเบียบในเหล่าทหารเป็นเหตุให้ทหารบางพวกหันไปกระทำการทุจริต

รวมถึงมีการคอร์รัปชันในสมัยนี้ว่า นับเป็นการเคราะห์ร้ายอย่างยิ่งที่การคอร์รัปชันและการแสวงหาผลประโยชน์ไม่จำกัดอยู่เฉพาะพ่อค้าและข้าราชการ แต่ได้แผ่ขยายไปถึงคณะรัฐมนตรีและรัฐสภาเช่นเดียวกัน⁶⁴ ซึ่งมาจากการสูญเสียขวัญและวินัยในการปฏิบัติงาน และการมีโอกาสใหม่ๆ ที่สามารถฉวยได้ในภาวะยุ่งเหยิงหลังสงคราม⁶⁵ ประกอบกับข้าราชการประจำผู้มีรายได้คงที่ต้องประสบปัญหาความเดือดร้อนในการครองชีพเพราะภาวะเงินเฟ้อ⁶⁶

นอกจากนั้นภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจีนบางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย บริเวณถนนเยาวราช ซึ่งถือว่าประเทศจีนเป็นมหาอำนาจและเป็นฝ่ายชนะสงครามได้ก่อให้เกิดความวุ่นวาย⁶⁷ ได้มีการชักธงชาติจีนเป็นการผิดพระราชบัญญัติการชักธง เจ้าหน้าที่ห้ามปรามไม่ยอมเชื่อฟัง เกิดการกระทบกระทั่งระหว่างคนจีนกับตำรวจและसारวัตรทหาร⁶⁸ จนถึงกับต้องตั้งกรรมการผสมจีน-ไทยดูแลความสงบเรียบร้อยและในหมู่คนจีนก็ก่อความไม่สงบทะเลาะวิวาทกันเองระหว่างคนจีนที่นิยมรัฐบาลพรรคก๊กมินตั๋งของเจียงไคเช็คกับคนจีนที่นิยมขบวนการจีนคอมมิวนิสต์ ซึ่งกำลังทำสงครามกลางเมืองในประเทศจีน⁶⁹

ประกอบกับในสมัยรัฐบาลชุนนายปรีดี พนมยงค์เป็นนายกรัฐมนตรี ได้เกิดเหตุการณ์อันสำคัญยิ่งนั้นก็คือ กรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2490 และในวันที่

⁶⁴ Frank C. Darling, Ibid, p.55

⁶⁵ David A. Wilson, อ้างถึงใน สุชิน ตันติกุล, "ผลสะท้อนทางการเมืองของรัฐประหาร พ.ศ.2490", หน้า 45.

⁶⁶ สุชิน ตันติกุล, "ผลสะท้อนทางการเมืองของรัฐประหาร พ.ศ.2490", หน้า 45.

⁶⁷ William Skinner, Chinese Society in Thailand, (New York : Cornell University Press, 1957), p.279.

⁶⁸ สุชิน ตันติกุล, "ผลสะท้อนทางการเมืองของรัฐประหาร พ.ศ.2490", หน้า 33.

⁶⁹ William Skinner, Chinese Society in Thailand, หน้า 293.

18 มิถุนายน 2489 รัฐบาลได้ประกาศตั้งคณะกรรมการสอบสวนกรณีสวรรคตเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าฟังได้ ณ กระทรวงยุติธรรม คณะกรรมการประกอบด้วย⁷⁰

1. ประธานศาลฎีกา	ประธานกรรมการ
2. อธิบดีศาลอุทธรณ์	กรรมการ
3. อธิบดีศาลอาญา	กรรมการ
4. อธิบดีกรมอัยการ	กรรมการ
5. ประธานพฤษสภา	กรรมการ
6. ประธานสภาผู้แทน	กรรมการ
7. พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร	กรรมการ
8. พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล	กรรมการ
9. พระองค์เจ้าธานีนิวัติ	กรรมการ
10. พล.ต. วิเชียร สุตันตานนท์	กรรมการ
11. พล.ร.ต. แชน ปัจจุสานนท์	กรรมการ
12. พล.อ.ต. หลวงเชิดวุฒากาศ	กรรมการ
13. นายสัญญา ธรรมศักดิ์	เลขานุการ
14. นายสอาด นาวิเจริญ	ผู้ช่วยเลขานุการ

ในระหว่างที่คณะกรรมการสอบสวนกรณีสวรรคตยังดำเนินงานอยู่นั้น การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลก็หาได้ระงับไปไม่ หากยังคงมีอยู่เรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน้าหนังสือพิมพ์ รัฐบาลจึงได้ออกประกาศภาวะฉุกเฉินเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2489 และได้เริ่มตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ หลังจากนั้นก็มีกรจับกุมนักหนังสือพิมพ์บางคน เช่น นายดำริห์ ปัทมะศิริ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย ร.ท. สัมพันธ์ ชันธวณะ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์ สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ บางคนได้แก่ นายเลียง ไชยกาล สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดอุบลราชธานี นายโชติ คุ่มพันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดพระนคร ถูกจับในข้อหาขู่งกล่าวร้ายป้ายสีรัฐบาล

คณะกรรมการสอบสวนกรณีสวรรคตได้ดำเนินงานมาจนถึงวันที่ 31 ตุลาคม 2489 จึงได้สรุปผลในสมัยรัฐบาลชุดพลเรือตรี ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี สอบสวนคณะกรรมการสอบสวนกรณีสวรรคตวินิจฉัยไม่เด็ดขาด⁷¹ ฉะนั้นความเคลงใจสงสัยของประชาชนที่มีมาแต่สมัยนายปรีดี พนมยงค์ จึงสืบเนื่องมาถึงรัฐบาลของพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ในการเปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจรัฐบาลเมื่อเดือนพฤษภาคม 2490 พรรคประชาธิปัตย์ได้นำ

⁷⁰ รายละเอียดและความเห็นของคณะกรรมการสอบสวนพฤติการณ์ในการที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2489), หน้า 3.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

กรณีสวรรคตมาอภิปรายในหัวข้อที่ว่ารัฐบาล “ไม่สามารถค้นหาข้อเท็จจริงแถลงต่อประชาชนให้ทราบ ว่า ในหลวงรัชกาลที่ 8 สวรรคตเพราะเหตุใด และก่อนหน้ารัฐประหารจะเกิดขึ้นหนึ่งเดือน กรณีสวรรคตก็ได้เป็นข่าวใหญ่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อพันเอกพระวิชิตรสรสาตร์ (จินดา วัชรเสถียร) กับนางน้อม วิชิตรสรสาตร์ ภรรยา ได้นำนางละม่อม เชยสิทธิ์ไปพบนายกรัฐมนตรี นางละม่อมเล่าว่าตนเองคุ้นเคยกับนายชิต สิงหเสนี มหาตมเล็ก นายชิตได้บอกกับนางว่านายปรีดี พนมยงค์ใช้คนไปลอบปลงพระชนม์ในหลวง ตำรวจได้ทำการจับกุมบุคคลทั้งสามในข้อหากบฏภายในราชอาณาจักร และหมิ่นประมาทนายปรีดี พนมยงค์รัฐบุรุษอาวุโสเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2490⁷² ร.ต.อ. เชื้อ สุวรรณศรี ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยให้สัมภาษณ์ผู้แทนหนังสือพิมพ์ว่า คดีของพันเอกพระยาวิชิตรสรสาตร์มีผู้คบคิดวางแผนการล้มล้างรัฐธรรมนูญ การโฆษณาของพวกนี้มีหลายกลุ่ม ทุก ๆ กลุ่มมีวิธีการโฆษณาแบบเดียวกันคือ กระซิบบอกคนรู้จักให้ช่วยบอกต่อ ๆ กันไป และเขียนข้อความทำนองบัตรสนเท่ห์แจกไปตามสถานที่ราชการและบุคคล⁷³

จึงกล่าวได้ว่าการที่รัฐบาลทั้งสองชุดคือสมัยปรีดี พนมยงค์ และพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี ไม่สามารถคลี่คลายกรณีสวรรคตให้กระจ่างแจ้งอย่างแน่ชัด ทำให้กรณีสวรรคตกลายเป็นเรื่องลึกลับมืดมน มีผู้วิจารณ์ต่าง ๆ นา ๆ เป็นเหตุให้ความเชื่อถือของประชาชนที่มีต่อรัฐบาลลดน้อยถอยลง อีกทั้งพรรคประชาธิปัตย์ได้นำมาเป็นสาเหตุในกาณ์โจมตีรัฐบาล รัฐบาลต้องอยู่ในฐานะลำบากจนกระทั่งเกิดรัฐประหาร

⁷² หนังสือพิมพ์สยามนิกร ฉบับประจำวันที่ 7 ตุลาคม 2490

⁷³ หนังสือพิมพ์สยามนิกร ฉบับประจำวันที่ 13 ตุลาคม 2490